

עם, מולדת, בית

אימרה קרפס

שלשום בערב התבוננתי בשקיעת השמש הירושלמית ממרפסת חדרי במלון 'רנסנס'. מאחורי הגבעות הלבנות שמנגד החווירו השמים, רוח קלה עלתה מן העיר העתיקה, האור השתבר פתאום ודמדומי הערב נראו בעיניי כמו שביתת נשק עגמומית. בזיכרוני עלו מילותיו של קאמי מתוך הזר. אבל בבוקר התפוצץ אוטובוס שעשה את דרכו מחיפה לירושלים. עוצמת ההדף הרימה אותו באוויר ואיברים מרוסקים התעופפו סביבו.

אינני מנסה אפילו לרכז את מחשבותיי הפזורות לכל עבר. הגעתי לכנס עם אשתי, ולעולם לא הייתי בא אילולא הזמינו אותי דווקא לירושלים. אינני אוהב את הכנסים חסרי התועלת הללו, ובייחוד לא את אלה הנושאים כותרות כגון "מורשת ניצולי השואה: לקחים מוסריים ואתיים". התאריך תשעה באפריל רשום זה חודשים ביומני, ואף שאני עמל ליצור את הרושם כאילו אני שוקל בכובד ראש את עצותיהם הדוחקות של ידידינו בברלין ובבודפשט – רובם מבקשים לשכנעני לוותר על המסע הזה – למעשה אני שבוי כליל בקסמה של התכנית המקורית: מברלין נחזור לבודפשט, אצביע הצבעה מיותרת בבחירות המתקיימות שם, וכעבור יומיים נצא לירושלים. השאלה היחידה המטרידה אותי באמת היא האם לא מוטב שאסע לבדי. אולם אשתי אינה מוכנה לשמוע על כך – יחד, היא קובעת, או בכלל לא. וכך, לאחר התלבטות קלה אנו מבינים שעלינו לנסוע, ולו משום שאם לא נעשה כן ניאלץ לחיות עם המחשבה שקראו לנו ולא הלכנו.

עכשיו אני ניצב, אפוא, על מרפסת הקומה השביעית ומתקשה, כשם שהתקשיתי בברלין ובבודפשט, לעמוד על טיבם של האירועים לאשורם. אינני מהרהר במצב השורר כאן; מחשבותיי נתונות דווקא לתגובות האירופיות. אכן, נדמה שכמו מתוך איזו ביצה תת־הכרתית, כמו לבה גופריתית מצחינה, פורצת לה עתה האנטישמיות שרוסנה שנים רבות כל כך. על מרקע הטלוויזיה בירושלים, כמו בברלין ובמקומות אחרים, מרצדות תמונות מן ההפגנות נגד ישראל. אני צופה בבתי הכנסת המוצתים בצרפת ובבתי העלמין היהודיים המחוללים. בברלין, בטיגרסטון, מאות מטרים בלבד ממקום מגוריי, הותקפו שני צעירים יהודים אמריקנים והוכו מכות נמרצות. ובשידור ראיתי את סאראמאגו, רוכן מעל דף נייר, משווה בין יחסה של ישראל לפלסטינים ובין אושוויץ. בכך הוכיח הסופר הפורטוגזי כי אין לו ולו שמץ של מושג עד כמה חסרת יסוד, באופן שערורייתי ממש, ההשוואה שעשה; ויתרה מזו, כיצד אותו מושג הידוע בשם "אושוויץ", מושג שהייתה לו עד כה משמעות ברורה ובלתי מעורערת בתרבות האירופית, מנוצל היום ניצול חסר עכבות, באופן פופוליסטי ולמטרות פופוליסטיות.

ביני לבין עצמי אני תוהה אם לא ראוי להפריד בין התחושות האנטי־ישראליות ובין האנטישמיות. אך האם הדבר כלל אפשרי? כיצד ייתכן שבמרחק יבשות שלמות, בארגנטינה – שלה, אגב, יש צרות די והותר – מתקיימות הפגנות נגד ישראל? אולי, אני מסיק, משום שהסנטימנט האנטי־יהודי הפך במהלך כאלפיים שנה לתופעה חובקת עולם. השנאה נעשתה כלל־עולמית, אך מושא המשטמה הזאת, אותו עם מסוים, סירב בתוקף להיעלם מעל פני האדמה. אני משתדל אפוא לחשוב בבהירות ובכנות, לדחוק הצדה כל טאבו. עצם העובדה שאנשים צעירים נכונים בהתלהבות כה רבה לפוצץ את עצמם מעידה שלא מדובר כאן רק בשאלה "האם יש להקים מדינה פלסטינית?" מתאבדים אלו נוהגים בתבוסתנות. במעשיהם הם מבטאים מין נואשות, שאי־אפשר לייחסה אך ורק לתרעומת לאומית.

באורה הענוג של ירושלים, בערבים הזהובים, בין הגבעות הציוריות עטורות עצי הזית, הבנתי כבר פעם, במסע ירושלמי אחר, בחוש יותר מאשר בהיגיון, מדוע נולדו האלים דווקא כאן. ואילו עכשיו אני מנסה להבין מדוע רוצחים אותם כעת בתאוות־דם ראוותנית כל כך. אני מודה: אינני מבין דבר, ואינני מסוגל להאמין שאנו עומדים מול סוגיה פוליטית ותו לא. אודה בגילוי לב שכשראיתי על המרקע בפעם הראשונה את הטנקים הישראליים עושים

את דרכם לרמאללה, עברה בי בלי משים ובלי דעת המחשבה: "אלוהים, איזה מזל הוא לראות את הסמל הזה, מגן דוד, על הטנקים הישראליים ולא תפור על בגדיי שלי, כמו ב־1944". אינני אובייקטיבי אפוא, וגם לא אוכל להיות. מעולם לא ביקשתי לשחק את תפקיד השופט האובייקטיבי. את זאת אני מותיר לאינטליגנציה האירופית, הממלאת את התפקיד בצורה טובה כל כך ולעתים קרובות גם מזיקה כל כך. אחרי כל הסולידריות האמיתית והסולידריות הצבועה, השתנו כללי המשחק: המנדרינים האירופים הפנו עורף לישראל. אין ספק, האמת עימם בסוגיות מסוימות. אלא שהם מעולם לא קנו כרטיס נסיעה לאוטובוס מחיפה לירושלים.

אם להשתמש בדימוי מטפורי, הרי שכאן, בישראל, כל אחד מחזיק בכיסו כרטיס כזה. ועובדה זו יכולה להוציא לאט-לאט את האדם מדעתו. השיפוט הקר של המנדרינים באירופה הוא שאלה קיומית בוערת בישראל. הבידוד, העדר הסולידריות, גורמים כאב פיזי כמעט. אי-אפשר לסבול את הטרור באופן פסיבי, ואי-אפשר להתייבב מולו בלי לנקוט טרור. מצב נורא של חוסר ברירה, שאלות מייסרות שיש להתמודד איתן לבד. "סוגרים אותנו בגטו מוסרי", אומר ידידי, הסופר אהרן אפלפלד. בעיניהם של האנשים סביבי אני רואה פחד, אבדן עצות אבל גם תעוזה. בדיוק כמו שתיאר זאת דוד גרוסמן ברשימה הדרמטית שפרסם בפרנקפורטר אלגמיינה צייטונג. "ישראל של היום", כתב גרוסמן, "דומה ליד הקפוצה לאגרוף, אך גם ליד התלויה ברפיון מתוך ייאוש". העיר שוממה, נהגי המוניות חגים סביב המלונות כמו נצים רעבים, וכשאדם יוצא מן השער מיד עטים הם על הקרבן, כמעט תמיד לשווא. שכן בימים אלו אין כאן אנשים שבאו הנה סתם; רק אנשים שבאו בעניין רשמי, ולהם מחכה מכונית שרד. ארוחת הבוקר במלון מוגשת לנו באולם ריק למחצה. התיירים הפסיקו לבוא, ורק גברים מעונבים, אנשי עסקים בעלי התחייבות כלשהי, קוראים עיתון תוך שתיית קפה.

כמעט שכחתי שהגעתי לכאן לצורך השתתפות בכנס, ושיהא עלי להציג בו את הנאום שהכנתי. "אם אומר שאני סופר יהודי, עדיין לא אמרתי בכך שאני יהודי", אני קורא מן הדברים שכתבתי, "שהרי איזה מין יהודי הוא זה שלא קיבל חינוך דתי, שאינו דובר עברית, שכמעט אינו מכיר את יצירות המופת של התרבות היהודית ושאינו חי בישראל אלא באירופה? מי שאושוויץ היא אולי הזהות היהודית היחידה שלו, אינו יכול במובן מסוים להיקרא יהודי. הוא

בבחינת אותו 'יהודי-לא-יהודי' שעליו כתב יצחק דויטשר, מין וריאציה אירופית חסרת שורשים, המתקשה לחוש קרבה לזהותה היהודית הכפויה".

כולי בושה למקרא השורות הללו. אני נכלם לחשוף את מצבי הקיומי, את בעיותיו הדקות מן הדק של אינטלקטואל יהודי חסר שורשים, את משבר הזהות שלו, את היותו חסר מולדת. פתאום מכה בי האירוניה הבלתי נסבלת הטמונה בתפקיד שאני ממלא: בתור ניצול שואה אני מרצה על אדמת ישראל הנתונה במלחמה – ובעיקרו של דבר אני מסביר מדוע אינני יכול לחוש סולידריות כלפי העם שאני עצמי שייך אליו. הסולידריות שלי מתמצה בכך שהעזתי לעלות על מטוס לתל אביב. אני אורח המלקט רשמים לשווא, החוקר באופן עקר את האנשים שלעולם לא יוכל להבין, משום שאין הוא חולק את גורלו עם אלה שאליהם הוא בעצם שייך.

מעולם לא הרגשתי כך בוודאות כזאת. כאילו עכשיו, כשהסימפטיה ותחושת הסולידריות מייסרות את נפשי – כאילו עכשיו אני הוא הזר. שום ישראלי אינו מחמיץ את ההזדמנות לומר לי תודה על שבאתי ארצה. כך מסתיימת כל שיחה כמעט, דבר שרק מדגיש את זרותי ביתר שאת. אני תוהה מדוע; ובבחיני בתשומת לב את הפנים, את המכוניות נושאות הדגלים, את האווירה המתוחה המשותפת לכל, שקשה כל כך להגדירה, נדמה לי שאני מזהה פתאום את השינויים שעוברת המדינה הזאת. ההיסטוריון הצרפתי ארנסט רנאן אמר שלא הגזע ולא השפה הם המגדירים עם. אומה נוצרת כאשר האנשים מרגישים בלבם שותפות של מחשבות, רגשות, זיכרונות ותקוות. וכך המדינה הזאת, שעד כה לא הייתה יותר מתערובת של מייסדיה – של יוצאי אירופה ששרדו את השואה וביקשו הגנה, של ציונים מיליטנטיים, של כיתות אורתודוקסיות ששללו את הציונות, של חיילים קשוחים, של מוסיקאים עדינים, של לבנים נורדים, של אפריקנים ולבנטינים – מדינה של תרבויות שונות ושל אנשים שונים, התגבשה כעת, במהלך מלחמה מייאשת וחסרת סיכוי, ונעשתה לעם. אינני יודע אם לשמוח או להצטער על כך – שהרי זמנם של העמים נמצא עכשיו בשקיעה דווקא – אך זו עובדה שאינה מתירה עוד ליהודים האירופים והאמריקנים לעסוק בישראל באותה הסתייגות אופיינית מהולה בסימפטיה מחויכת, ולעתים אף באירוניה מתנשאת. זהו מפנה מיוחד, שבלי ספק יחולל שינויים משלו, לפחות בכל הנוגע ליחסים בין יהודים ליהודים.

אני נוהג נכונה, אם כך, כשאיני מתעקש לרדוף אחר האמת, זו הנקראת אובייקטיבית. אמת זו, על כל פנים, אינה סטטית, אינה נצחית; היא משתנה. ואם כך הם פני הדברים, "על אחת כמה וכמה שחייב איש רוח", כדברי תומס

מאן באחת מאותן שנים קשות באירופה, "לדאוג לאמת באופן עמוק ומצפוני יותר, ולעקוב אחר כל שינוי קל שבקלים ברוחות העולם הנעשה בשמה". ואולי דווקא משום שהאמת משתנה תדיר היא נדחפת לקדמת הבמה, היא נזקקת שוב ושוב להגדרה אקטואלית. המלחמות בימינו מתהדרות יותר ויותר בצידוקים מוסריים, במידה שההיסטוריה לא ידעה קודם לכן. בעולמנו המודרני – הפוסט־מודרני – שוב אין הגבולות חוצצים בין עמים, בין גזעים, בין דתות – אלא דווקא בין תפיסות עולם, בין היגיון לפנטיות, בין סובלנות להיסטריה, בין יצירתיות לתאוות שלטון הרסנית. בעידן מדהים זה מתנהלות מלחמות תנ"כיות של ממש, מלחמות של "טוב" ב"רע". אלא שכאן, במזרח התיכון, אין זו אלא אוטופיה. שהרי כיצד אפשר להסביר מדוע אנשים צעירים וחסונים נכונים ליטול את חייהם במו ידם כחלק מפעולת טרור? ממעשיהם ברור שאין הם מחשיבים במיוחד את חיי זולתם, אך איזה ערך מייחסים הם לחייהם שלהם? ידיד סיפר לנו שלמתאבדים הללו מבטיחים כי "שם", בהרמונות של גן עדן, ממתנות להם שבעים ושתיים בתולות שימלאו את כל מבוקשם. ומה מובטח לנשים, אני שואל אותו, אך הוא מחייך ומושך בכתפיו. הוא אינו יודע.

השנאה, אני חש תמיד, היא כמו אנרגיה, אנרגיה עיוורת, הנובעת, באופן פרדוקסלי, מאותה חיוניות שמזינה את כוחות היצירה. הציביליזציה האירופית, שהאנשים בישראל, למרות הכל, תופסים עצמם עדיין כחלק ממנה, רואה במימוש חיי האדם ערך עליון. הפנטיות היא היפוכה הגמור של אמונה זו. על איזה בסיס אפוא ניתן יהיה ליצור אי פעם במדינה זו אמן ויחסים אנושיים הדדיים? לפי שעה, הפחד והתיעוב מושלים בכיפה. "המילים שעוד מדברות היום על פיוס ודו־קיום", כתב דוד גרוסמן, "הן כמו אות החיים האחרון שנשלח מאנייה שטבעה זה מכבר".

במקום הזה החשיכה יורדת פתאום. שם, למטה, תחת המרפסת שלי, נדלקים פנסי הרחוב, ומכוניות ממהרות בדרכים הנבלעות במרחק, בדרכים המוליכות לפרדסים ולאוניברסיטאות, לערים בנויות לתלפיות ולאדמות מעובדות היטב. רבים סיפרו לנו כיצד באו לכאן אחרי השואה בתקווה למצוא מעט שלווה וביטחון. במו ידיהם הם בנו את המדינה הזאת, בעבודה קשה ומאומצת, והגנו עליה בקרבות עקובים מדם בשעה שסביבתם הקרובה והרחוקה אינה חדלה מלערער על זכותה של ישראל להתקיים, עד עצם היום

הזה. אם הספק הזה בעצם הלגיטימיות של קיומם כאן – המצטרף כעת גם לתחושה שנעזבו לנפשם – יכה שורש גם בלבם, הוא עלול לגרור אותם אל תהומות הייאוש. אם כי לעת עתה, על פי התרשמותי, הציבור במדינה הזאת מגלה חיוניות עצומה דווקא באיפוק שהוא מפגין: התגוננות עצמית אך לא מתקפה משולחת רסן כנגד הטרור. ואולם, אם אדישותו העוינת של העולם תביא את האנשים האלה באמת לכלל ייאוש, כי אז הכל נכון לקראת אסון; ובמציאות רוויה כל כך בשנאה וברעיונות שווא פנטיים, אסון מעין זה לא יפגע רק במזרח התיכון.

בלב כבד אני עוזב את המרפסת, את נופה הלילי של ירושלים. מחר בערב ניסע, אך אני לוקח עימי מתנה ייחודית מאין כמוה. עם, מולדת, בית. מושגים שעד כה היו ערטילאיים בשבילי. איני יכול אפילו לתאר לעצמי את שלווה נפשו של אזרח, המזדהה ללא תנאי עם מולדתו ועם עמו. אך בחלקי נפל לחיות כמיעוט נחות בעולם. מיעוט נחות לא במובן הגזעי, האתני, הדתי או הלשוני; את היותי מיעוט, עובדה שעליה השלמתי זה מכבר, הייתי מגדיר כצורת קיום רוחנית, המתבססת על ניסיון שלילי. אמת, את הניסיון השלילי הזה רכשתי לי בזכות היותי יהודי, וליתר דיוק – בזכות היותי יהודי שותפתי בניסיון השלילי של העולם האוניברסלי. שכן, אני רואה את כל מה שנגזר עליי לעבור במהלך חיי בשל העובדה שנולדתי יהודי כהשתתפות בחיפוש אחר ידע עמוק יותר אודות בני האדם והמצב האנושי בימינו. ומשום כך, מכיוון שחוויתי את עובדת יהדותי כניסיון שלילי, כלומר, מכיוון שחוויתי אותה בצורה רדיקלית, הביא הדבר בסופו של דבר לשחרורי. זאת החירות היחידה שעלה בידי להשיג לעצמי במהלך חיי תחת משטרים דיקטטוריים שונים, ומשום כך שמרתי עליה בקנאות כזאת – עד היום. אבל כאן, בעת שהותי בירושלים, הכתה בי בפעם הראשונה אותה תחושה כבדה ומרוממת של אחריות לאומית. וגם אם אני יודע שאין לי עוד מה לעשות בה, כי מסלול חיי הוכרע כבר מזמן, בכל זאת ריגש אותי הדבר עד עמקי לבי.

מתוך התרגשות זו אני עולה על המטוס חזרה לבודפשט. לאחר שבחורה צעירה, קצינה של שירותי הביטחון, הציגה את שאלותיה השגרתיות ומצאה שהכל כשורה עם מזוודותינו, היא הודתה לנו שבאנו לבקר בישראל. התודה הזאת כמו פוטר אותנו מכל מאמץ נוסף. ואני רואה שלאשתי – שאין לה לא קשר דם, לא קשר דת, שרק האהבה קושרת אותה לכאן – זה מכאיב בדיוק כשם שזה מכאיב לי.

מטוסנו נוחת בשלום בבודפשט. בדרכי החוצה אינני יכול להתאפק עוד ואני אומר לצוות העומד בדלת: "גוד סייב איזראל!", שישמור האל על ישראל. נראה שלא ביטאתי נכון את המשפט, או ששגייתי באחת המילים, שכן מאחורי גבי אני שומע את שאלותיהם החשדניות של אנשי הצוות. "מה הוא אמר?", הם מתלחשים ביניהם. הייתי מסתובב חזרה, אך יער המזוודות סוחף אותי הלאה, החוצה.

לא הבינו אותי כראוי. אבל זה בסדר. אני עוזב את המטוס ודורך על אדמת הונגריה.

אימרה קרטס הוא חתן פרס נובל לספרות לשנת 2002. מאמר זה נכתב באפריל 2002, בשיאו של גל הפיגועים בארץ, והוא מתפרסם כעת לראשונה בעברית.
